

УДК 378:502/504

Світлана Совгіра,
доктор педагогічних наук, професор
кафедри хімії, екології та методики їх навчання
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

ТЕНДЕНЦІЇ ВЗАЄМОВІДНОСИН ЛЮДИНИ, ПРИРОДИ ТА КУЛЬТУРИ В АСПЕКТІ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті висвітлено основні глобалізаційні процеси, які відбуваються у суспільстві: технологізацію; глобалізацію політичних процесів; глобальний характер сучасних екологічних проблем; глобалізацію інформаційних потоків. На цій основі розкрито тенденції взаємовідносин людини, природи та культури: розвиток нової глобальної культури, що сприяє кращому розумінню між людьми і допомагає легко адаптуватися до умов життя в різних регіонах планети; наука і освіта мають сприяти виробленню «імунітету» для самобутності культури і її гармонійного поєднання з глобальною культурою; формування поколінь, які об'єктивно і суб'єктивно відрізняються від попередніх особливістю сприйняття реальних об'єктів буття; людина поступово втрачає природне коріння свого буття, створюючи неприродну реальність.

Ключові слова: людина, природа, культура, глобальні трансформації.

В статье отражены основные глобализационные процессы, происходящие в обществе: технологизацию; глобализацию политических процессов; глобальный характер экологических проблем; глобализацию информационных потоков. На этой основе раскрыты тенденции взаимоотношений человека, природы и культуры: развитие новой глобальной культуры, что способствует лучшему пониманию между людьми и помогает легко адаптироваться к условиям жизни в различных регионах планеты; наука и образование должны способствовать выработке «иммунитета» для самобытности культуры и ее гармоничного сочетания с глобальной культурой; формирование поколений, объективно и субъективно отличающихся от предыдущих особенностью восприятия реальных объектов бытия; человек постепенно теряет естественное корни своего бытия, создавая неестественную реальность.

Ключевые слова: человек, природа, культура, глобальные трансформации.

In the article the basic processes of globalization taking place in society: technologizing; globalization of political processes; the global nature of today's

environmental problems; the globalization of information flows. On this basis reveals trends in relationship between man, nature and culture: the development of a new global culture that promotes better understanding between people and makes it easy to adapt to life in different parts of the world; science and education should promote the development of «immunity» for cultural identity and its harmonious combination of global culture; forming generations that objectively and subjectively different from previous feature perception of real objects being; man gradually loses its natural roots of his being, creating unnatural reality. Proved that the relationship between man, nature and culture are under global transformation processes effect.

Key words: *people, nature, culture, global transformation.*

Нині людство і навколишнє середовище переживають найпотужнішу за всю свою історію глобальну трансформацію. Людина, природа та культура, як фактори соціально-історичних та соціально-екологічних змін, виявляються в центрі уваги культурологів, громадських діячів, політиків, філософів, екологів, психологів і педагогів.

Відтак, ключовими поняттями дослідження є трансформація, глобалізація, людина, культура.

Дослідженню трансформаційних процесів цивілізації, процесів глобалізації, як сучасного явища, присвячені зарубіжні і вітчизняні роботи Д. Белла, О. Білоруса, П. Гнатенка, С. Кримського, П. Лукашевича, Д. Лук'яненка, Д. Медоуза, М. Михальченка, Ю. Пахомова, К. Поппера, Р. Робертсона, Є. Суліми, Е. Тоффлера, М. Уотерса, Ф. Фукуями. Науковці приділили увагу вивченню глобалізації в контексті постіндустріальної реальності, цивілізаційним моделям сучасності у новітньому глобальному соціальному порядку, проблемам активного включення України до глобалізаційних євроінтеграційних процесів тощо. Автори вважають, що трансформація не передбачає вектора змін, які можуть бути як прогресивними, так і регресивними. Трансформація, на думку Ю. Шаргородського, є процесом перетворення сутнісних компонентів соціуму, всіх сторін сфер суспільного життя, який впливає на зміну форми, вигляду, природи або характеру суспільства або окремої структури [17].

Глобальні проблеми групуються навколо трьох ключових напрямів розвитку людства: людина-техніка, людина-природа, людина-культура. Людина-техніка – непрогнозованість наслідків роботи машин. Людина-природа – погіршення екологічної ситуації через нераціональну діяльність людини в результаті якої зростають природні катаклізми та техногенні катастрофи. Людина-культура – тенденція до втрати культурних національних рис.

Значний внесок у збагачення знань про людину, її зв'язок з природою та культурою внесли науковці, такі як: В. Бех, Є. Бистрицький, А. Бичко, О. Богуславська, Г. Волинка, П. Гуревич, М. Каган, П. Кравчук,

С. Кримський, Л. Левчук, В. Лях, В. Межуєв, Ю. Павленко, Ю. Пахомов, М. Попович, К. Райда, Н. Семенюк, Л. Ситниченко, В. Табачковський та ін. Автори досліджують антропологічні, соціоантропологічні та етико-комунікативні аспекти процесу глобалізації в умовах інформаційного постіндустріального суспільства. На їх думку, глобалізація змінює уявлення людей про культуру як про щось успадковане з минулих часів, від попередніх поколінь.

На питання культури в умовах глобальних трансформаційних процесів звертали увагу В. Андрущенко, В. Білецький, О. Білорус, І. Валерстайн, Е. Кастельс, В. Лях, І. Степаненко, Е. Тоффлер, О. Шпенглер. Науковці доводять, що в сучасних умовах культура стає результатом змішування глобальних і регіональних форм, нестабільних і суперечливих в порівнянні з традиційними формами культури.

Складна еволюція розвитку людської цивілізації призвела до багатоаспектної інтерпретації терміна «культура», який в різних авторських трактуваннях вчених (В. Бенін, Н. Бердяєв, Є. Бондаревська, Є. Гармаш, В. Гриньова, Ю. Давидов, І. Зязюн, Е. Ільєнко, І. Ісаєва, В. Сластьонін, Є. Тесленко, Н. Щуркова та ін.) позначає історично певний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражений в типах і формах організації життя і діяльності людей, в матеріальних і духовних цінностях, що ними створюються. Крім цього, культура розглядається як синкретичне (нерозривне, нерозчленоване) явище, динамічний творчий процес, синтез гармонійних форм відносин людини до природи, суспільства, самої себе.

Трактування поняття «культура» іноді дуже схоже у різних фахівців та громадських діячів, проте частіше воно відрізняється і, навіть, протилежне за змістом. Найголовніші причини, на думку А. Пігалєва, полягають в тому, що: «По-перше, це викликано специфічними інтересами кожної конкретної науки. По-друге, багатоманітність визначень обумовлена різноманітністю світоглядних позицій різних вчених і груп дослідників всередині кожної окремої науки. І, нарешті, по-третє, і це, мабуть, найголовніше, безліч визначень пояснюється складністю самого феномена культури» [7, с. 4].

Методологія дослідження. Скористаємося існуючими концепціями та визначимо їх суттєві характеристики за двома напрямками: розуміння процесів взаємодії людини, природи, культури як складних систем і розгляд їх структури з позицій системно-діяльнісного підходу. Методологією системно-ієрархічного аналізу в найзагальнішому сенсі є принцип про те, що, при виділенні основних системоутворюючих чинників, слід постійно враховувати зміну їх вагових категорій в період глобальних трансформацій.

Як вважають Е. Афонін [2], А. Ракитов [8], В. Танчера [12], лише врахування і глибоке розуміння системної взаємодії всіх факторів:

інтересів держав, глобальних економічних і соціально-політичних інститутів, політичних установок окремих глобальних організацій, транснаціональних корпорацій, доповнених особистісними, соціально-психологічними, соціально-екологічними умовами, що впливають на історичний процес, дозволяє дати більш-менш чітку картину найближчого майбутнього. У той же час соціальна дія, діяльність і практика є фундаментальною категорією системно-діяльнісного підходу. Наприклад, А. Турен розглядав культуру як систему засобів і моделей соціально значимої поведінки або діяльності [13, с. 204].

Отже, культура є наскрізною системою, що пронизує весь соціум, навколишнє середовище, всю сукупність людських стосунків та методів діяльності.

Мета – на основі розкриття глобальних трансформацій у суспільстві визначити основні тенденції взаємовідносин людини, природи і культури.

Результат. У процесі дослідження взаємовідносин людини, природи та культури нами виділено тенденції, які призводять до глобальної трансформації цих взаємовідносин на всіх рівнях: технологізацію; глобалізацію політичних процесів; глобальний характер сучасних екологічних проблем; глобалізацію інформаційних потоків.

Технологізація є наслідком поширення ринкових відносин і розвитку транснаціональних корпорацій і в масштабі всієї планети призводить до певної «уніфікації» взаємодії людини, природи і культури на глобальному рівні [12]. У якій би країні не працювали сучасні підприємства, якщо вони є спорідненими з випуску продукції, то на них, природно, передбачаються і більш-менш подібні процеси операційної діяльності, управління, стандарти поведінки, інформаційні потоки тощо. Діяльність за правилами, що є основою технологізації, виявляється, в першу чергу, у соціальному плані і призводить до випуску продуктів цієї діяльності. Їх використання також припускає певні подібні умови і проявляється у подібних моделях поведінки. Це проявляється і в соціальному, і в індивідуальному плані. В індивідуальному плані, природно, відбивається кризь призму неповторності і унікальності особистості, але в основі своїй є технологічною. Стійкі правила і моделі поведінки цього «колективно індивідуального» фіксуються в понятті культури. Таким чином, створюється глобальний простір, який передбачає наявність стандартів і цивілізованих норм поведінки, які не завжди схвалюються, але приймаються людьми в різних суспільствах і державах. Наприклад, правила руху транспортних засобів і поведінки при управлінні і експлуатації ними, правила здорового способу життя, навіть правила прийому їжі, наприклад, на підприємствах швидкого харчування припускають певний стандарт поведінки. В цьому контексті культура і цивілізація ототожнюються, в той час як в інших випадках ці поняття розділяються.

Глобалізація політичних процесів означає, що глобальна політична

система впливає на історичні процеси в світі: загострення політичних конфліктів, зміна режимів в різних країнах світу торкаються і політичних, і економічних інтересів інших країн. У той же час у зв'язку з розвитком транснаціональних корпорацій не завжди можна передбачити, що здійснює більший вплив на розвиток суспільства: глобальна політична система чи глобальна економіка. Адже абсолютно очевидно, як вважають Є. Суліма [11], Д. Хелд [16], що глобальний бізнес транснаціональних корпорацій також має вплив на світові процеси, а іноді і реально ними керує, але в силу неадекватності політичної структури, яка існує в даний час, ще не несе належної відповідальності за наслідки своєї діяльності. Таким чином, необхідні нові форми регулювання та дотримання відповідних інтересів світового співтовариства.

Технологізація і глобальні політичні процеси створюють передумови для формування нової глобальної культури. Т. Андріянова пропонує назвати позначену тенденцію як «глобальну технологічну культуру» і висловлює побоювання про те, що існуючий стан речей об'єктивно веде до стирання культурного різноманіття до уніфікації культури [1]. Необхідно відзначити, що цей факт турбує і фахівців в галузі національних культур, міжнародні організації (ООН, ЮНЕСКО та ін.). Тому на міжнародному рівні прийнято низку актів, спрямованих на підтримку культурного різноманіття та розроблено список пам'яток всесвітньої спадщини. Вважаємо вірним, що «фактично на міжнародному рівні визнано глибоку кризу людської культури. Сучасна технологія поділила людську культуру на два періоди: до і після її виникнення» [1, с. 23]. Це реальний факт, з яким не можна не рахуватися. Але слід також і відзначити, що процес поглиблення кризи йшов по наростаючій протягом всієї історії людства. Технології були з того часу, як людина стала створювати знаряддя праці, користуватися ними і передавати цей досвід молодому поколінню. Але якісний стрибок стався саме в той період розвитку, коли з'явився міжнародний ринок і міжнародний поділ праці.

Глобальний характер сучасних екологічних проблем проявляється у впливі на всі природні ресурси Землі – ґрунт, повітря, воду, рослинний і тваринний світ. Екологічні проблеми є частиною глобальних проблем людства. Це масштаби прояву даних проблем, які виходять за межі однієї держави.

Особливостями сучасних екологічних проблем є: глобальність, вузькорегіональна специфіка, незворотність негативних змін, можливість природної саморегуляції, подолання негативних наслідків діяльності людини.

Головними причинами виникнення сучасних екологічних проблем визначено: демографічний вибух, величезні масштаби людської діяльності, нераціональне споживання первинних природних ресурсів, технократичне мислення.

Останнім часом загострення екологічної кризи веде до фатальних наслідків. Швидке розповсюдження екологічної кризи загрожує охопити всю планету, тому міграція на нові території не може бути здійснена. Реальний вихід із кризи – зміна способів виробництва, об'ємів і норм споживання природних ресурсів, формування екологічної культури.

Глобалізація інформаційних потоків є наслідком виникнення і стрімкого розвитку інформаційних і комп'ютерно-телекомунікаційних технологій.

Варто зазначити, як вважає О. Бойко, глобалізація, так чи інакше, збільшує щільність «інформаційного потоку», дає шанс різним культурам вийти за межі своєї етнічної або національної обмеженості, знайти динаміку власного розвитку. В той же час глобалізація викликає зміни не лише в економічній, політичній або правовій сферах життя суспільства, але й безпосереднім чином відбивається на тих процесах, які відбуваються у сфері культури, в таких її галузях, як мистецтво, наука, освіта, виховання [4].

У цьому плані значущими є теоретичні розробки Е. Тоффлера про взаємний вплив культури та інформаційних технологій в руслі прийдешніх змін людської спільноти з позицій культурних змін, які і здійснюють найбільш сильний вплив на людину з біопсихологічної точки зору [14]. Аналізуючи поняття «інформаційні технології» та «культура» в їх взаємозв'язку, він зазначав: «Ця подія настільки ж важлива, як перша хвиля змін, що виникла 10 тисяч років тому в результаті винаходу землеробства, або подібна землетрусу друга хвиля змін індустріальної революції. Ми діти наступної трансформації третьої хвилі. Людство стикається з глибоким соціальним зміщенням тектонічних плит і трансформацією творчої діяльності» [14, с. 26].

Згідно з концепцією Е. Тоффлера, перша хвиля культури характеризувалася тим, що на основі матеріальних здобутків культура і відповідні їй норми і правила життя, стереотипи поведінки формувалися на національному рівні і досить узгоджувалися з поняттям етнос, нація в рамках національної держави. Потоки інформації через різні засоби масової комунікації та глобальну мережу Інтернету, вдосконалення комунікаційних технологій сьогодні призводять до різноманіття як самої інформації, так і засобів її передавання.

Цей факт дозволив М. Кастельсу вказати на процес «диверсифікації» ЗМІ та масової культури [6], а Е. Тоффлеру – на «демасифікацію» та індивідуалізацію культури. Так, якщо культура Другої хвилі (індустріального суспільства), на думку Е. Тоффлера, характеризує створення масових зразків, то культура Третьої хвилі (постіндустріального суспільства) – не стільки створення, скільки можливість маніпулювати зразками за допомогою інформаційних технологій [15].

У другій хвилі спочатку засоби масової інформації (друковані видання, а потім радіо і телебачення) відповідали національним інтересам і

узгоджувалися з поняттям національних культур, національних інтересів. Але в подальшому, як вважають А. Рубан [9], М. Сенченко [10], ЗМІ стали виступати як самостійна сила, яка здійснює експансію на культуру. Саме в цю епоху удосконалюються технології і затверджується технологічність у всіх сферах життя (уніфіковані зразки поведінки, інтересів, способу життя і цінностей). Цей набір, пропонований ЗМІ, досить великий, але все-таки він був «в рамках людського сприйняття» [14, с. 35], оскільки технічні можливості роботи з інформацією були ще досить слабкі. Однак подальший розвиток культури при удосконаленні засобів роботи з інформацією не тільки надавав людині найширший вибір понять і образів (саме така подача інформації все більше домінує в інформаційних технологіях), а й змушував робити це із більшою швидкістю.

Завдяки глобальній мережі Інтернет, різним телеканалам з телеінформаційними службами, супутниковому мовленню, відео тощо спостерігаються дві тенденції в розвитку культури. По-перше, в більшій мірі відбувається подальше об'єднання людей і формування глобальної культури; але, по-друге, така величезна кількість різних мас-медіа поділяють аудиторію на сегменти, і кожне таке розділення в змозі збільшити культурне різноманіття.

Той спосіб інформації, який все більше утверджується в соціумі, впливає і на психічні процеси, які поки ще не в належній мірі аналізувалися. Цей феномен особливо цікавий, якщо його розглядати з позицій історичного розвитку людства. Людина виділилась з живої природи внаслідок функціонального структурування мозку, коли у неї утворилися не тільки ліва і права півкулі, а й певні зони в них, що відповідають за конкретні здібності. Оскільки ліва півкуля займається аналітичними процесами (розкладання цілого на складові частини), то саме вона практично протягом всієї історії людства і була домінуючою в процесі соціалізації людини при опануванні нею стандартами мови, нормами поведінки, ремеслом, знаннями тощо. Сучасний рівень розвитку інформаційних технологій і трансляція інформації з їх допомогою докорінно змінюють стан речей. Образна подача інформації формує і образне мислення, змушуючи активізуватися праву півкулю. Формується покоління з чітко вираженим образним мисленням. Цей процес передбачений Е. Тоффлером: «Консенсус розпадається. На персональному рівні ми обкладені фрагментами суперечливих образів. Старі ідеї впливають на нас у формі безтілесного відображення. Ми живемо в безтілесній відображеній культурі. Мислення образами перетворюється в мислення відбитими (віртуальними) образами» [14, с. 67].

У цьому новому вигляді культури розширюється прірва між споживачами ЗМІ першої і другої хвилі. Останні отримують фрагментарну інформацію, яка абсолютно не пов'язана ні між собою, ні з попередньою, ні з подальшою. За висловом Е. Тоффлера, йде бомбардування сигналами:

90-секундний кліп новин, що переривається 30-секундною рекламою, фрагмент пісні або поезії, заголовок, карикатура, колаж тощо. Таким же чином засвоюється інформація з інших джерел, яка також поглинається у величезних кількостях і в короткі терміни новим поколінням, яке встигає стежити за тенденціями, здатними організувати віртуальні образи в щось ціле таким чином, що з одного боку має засвоювати категорії і стандарти технологічної діяльності, а з іншого боку вчиться вибудовувати свої власні шляхи з усього цього матеріалу, який несеться зі ЗМІ. «Замість простого отримання нашої ментальної моделі реальності ми змушені винаходити її знову і знову. Це досить важко, але веде до більшої індивідуальності, демасифікації особистості і культури» – зазначає Е. Тоффлер [14, с. 181]. Ці позначені тенденції з плином часу все більш виразно проявляються і повинні бути розглянуті психологічною і педагогічною науками з належною увагою.

Як зазначає А. Юр'єв, психологічна наука, яка дає рекомендації педагогіці для розробки теорій і технологій навчання, по ряду історичних причин активно розробляє тільки один з чотирьох напрямів, що визначають поведінку людини. Цей напрям ще з часів Дж. Локка названо психологією розуму [18].

Педагогічна наука практично повністю заснована на психології розуму, виховує і оцінює людину за критеріями розвитку її мислення, пам'яті, уваги, мови, сприйняття, якості її знань, умінь і навичок для оволодіння своєю поведінкою і зовнішнім світом відповідно до тих критеріїв і норм, які висуває їй суспільство в певний історичний момент.

Педагогічна проблема, яка постає в даному контексті, полягає не в самих педагогічних технологіях розвитку творчих здібностей, які в даний час досить добре розроблені і продовжують розвиватися, а в формуванні мотиваційної психічної активності, яка стимулюється сучасними інформаційними технологіями.

Сформулюємо основні висновки, що впливають з наведеної нами позиції щодо взаємовідносин людини, природи та культури в аспекті глобальних трансформаційних процесів.

1. Завдяки поширенню технологій на глобальному рівні все більша кількість людей, незалежно від національної та релігійної приналежності засвоюють цивілізовані норми, стандарти і правила поведінки і способу життя. Існують технологічні передумови для постійної взаємодії культур, їх взаємного впливу одна на одну. Цей процес сприяє кращому взаєморозумінню між людьми, допомагає людині відчути себе громадянином світу і легко адаптуватися до умов життя в різних регіонах планети.

Набирає сили процес розвитку нової глобальної культури. Але є і негативна сторона глобальної «технологічності» культури: існують об'єктивні передумови до стирання культурного різноманіття та уніфікації

культури.

2. Розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій та транспортних комунікацій провокує нестримний процес проліферації культур. Завдяки радіо, телебаченню, кінематографу, Інтернет та іншим ЗМІ почалася інтервенція закордонної масової культури, авторитетних культурних стандартів Європи і окремих азіатських регіонів в духовний простір усього світу. Технічні засоби, а особливо мас-медіа, здійснюють в даному випадку вирішальний вплив, оскільки інформаційні технології взагалі є культурогенними технологіями. У зв'язку з цим гостро постало питання про збереження культурного різноманіття того «ядра», яке і характеризує самобутність і неповторність кожного етносу чи нації. Серйозність проблеми в тому, що іноді культурне ядро може бути несумісне з певними видами соціально значимої діяльності і надавати активну протидію, яка може бути виражена в агресивних формах мовного або релігійного фундаменталізму, в націоналістичному екстремізмі. Тому і наука, і освіта, які є структурними елементами культури, природним чином залежать від неї і мають сприяти виробленню «імунітету» для самобутності культури, з одного боку, і її гармонійного поєднання з глобальною культурою, з іншого боку.

3. Під впливом зазначених тенденцій сучасної культури йде процес формування покоління, яке об'єктивно і суб'єктивно відрізняється від попереднього особливістю сприйняття як реальних, так і віртуальних об'єктів буття. У цих поколінь все більшого значення надається не тільки і не стільки психологія розуму, скільки психології несвідомого, заснованого на активізації функціонування правої півкулі мозку. Психологічна наука в попередній період більше концентрувала свої зусилля на вивченні первинних психологічних якостей, заснованих на роботі лівої півкулі (що об'єктивно відповідало періоду розвитку людства, пов'язаного з вербальним способом передачі інформації), таких як: свідомість, відчуття і сприйняття, уявлення і пам'ять, розумові процеси і мова, здібності і діяльність, сила і повнота характеру. Отже, і педагогічна наука розвивала ті теорії, які узгоджувалися з «списком» Б. Ананьєва, опублікованого в 1945 році в книзі «Нариси психології».

Реакція психіки людини на штучну реальність, яку у величезних кількостях представляють інформаційні технології і які стають провідними в засвоєнні інформації, вивчена ще недостатньо.

4. Явище культури, яка виділилася з природи, неможливо зрозуміти без співвіднесення її з природною екосистемою, що є основою перетворення біосфери в ноосферу. Однак історія наочно показує, що культура, відособлюючись від природи, отримуючи і розширюючи свою незалежність від неї, часто здійснює згубний вплив на екосистему планети. Як зазначає Н. Бердяєв, людина, «перетворюючи» природу, стверджує тим самим себе як суб'єкта культури, як її творця, і, отже, як Людину [3].

Внаслідок все більш складного і глибокого опосередкування ставлення людей до природного середовища, наростає ступінь відчуженості природи і людини. Творячи неприродну реальність, людина поступово втрачає природне коріння свого буття, природну детермінацію свого існування. Природа є середовищем інстинктивного проживання людини, поза цим вона не здатна існувати як біологічний вид. Однак не менш суттєвою є культура, яка створює надінстинктивну систему поведінки, поведінки свідомого.

Саме тому, що людина отримала достатню силу, щоб зробити з природним середовищем те, що людина вважає за потрібне або необхідне для неї, постала проблема відповідальності людини за природу і встановлення гармонії з нею. У зв'язку з цим надзвичайно важлива роль культури в збереженні цілісності біосфери. Концепція В. Вернадського про біосферу як культурне явище і як вчення про планетарну космічну організованість в сучасний період починає отримувати загальне визнання.

Отже, у суспільстві відбуваються такі глобалізаційні процеси: технологізація; глобалізація політичних процесів; глобальний характер сучасних екологічних проблем; глобалізація інформаційних потоків. До основних тенденції взаємовідносин людини, природи та культури віднесено: розвиток нової глобальної культури, що сприяє кращому розумінню між людьми і допомагає легко адаптуватися до умов життя в різних регіонах планети; наука і освіта мають сприяти виробленню «імунітету» для самотності культури і її гармонійного поєднання з глобальною культурою; формування поколінь, які об'єктивно і суб'єктивно відрізняються від попередніх особливостями сприйняття реальних об'єктів буття; творячи неприродну реальність, людина поступово втрачає природне коріння свого буття. Відтак, на взаємовідносини людини, природи та культури впливають глобальні трансформаційні процеси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андриянова Т. В. Культура и технология. Доступно на : URL: http://istina.inion.ru/HTML/R_ANDR_SB.htm.
2. Афонін Е. А. Соціально-психологічний чинник трансформації і соціальна структура кризового суспільства / Е. А. Афонін, А. Ю. Мартинов // Соціальна психологія. – 2007. – № 1. – С. 3–11.
3. Бердяев Н. А. Царство духа и царство кесаря / Н. А. Бердяев – М. : Республика, 1995. – 383 с.
4. Бойко О. Трансформація культури в умовах глобалізації. <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9122/1/Boyko%2040.pdf>
5. Імперативи глобальних трансформацій : стратегічні концепції інтеграції, конкурентоспроможності і сталого розвитку України. Цикл наукових праць. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kdpu->

- nt.gov.ua
6. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : Мысль, 2000. – 608 с.
 7. Пигалев А. И. Культурология : Учебник. – Волгоград : Изд-во Волгоградского ун-та, 1998. – 422 с.
 8. Ракитов А. И. Наука, технология, культура в контексте глобальных трансформаций и перспективы устойчивого развития России. – Наука, технология, культура : Пробл. темат. сб. / РАН ИНИОН. – М., 1999. – С. 5–86.
 9. Рубан А. Науково-методичне забезпечення формування інформаційної культури учнів / А. Рубан // Вісник книжкової палати. – 2006. – № 7. – С. 19–21.
 10. Сенченко М. Незалежність України і ЗМІ / М. Сенченко // Персонал. – 2005. – № 3. – С. 9–19.
 11. Суліма Є. Глобалістика : підруч. / Є. Суліма, М. Шепелєв. – К. : Вища школа, 2010. – 544 с.
 12. Суспільна трансформація : концептуалізація, тенденції, український досвід / за ред. В. В. Танчера, В. П. Степаненка. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2004. – 244 с.
 13. Турен А. Возвращение человека действующего: Очерки социологии. Превод с французького. – М. : Научный мир, 1998. – 204 с.
 14. Toffler E. The Third Wave. N.Y., 1980 (Перевод : Тоффлер Э. Третья волна / Элвин Тоффлер. – М. : ООО «Фирма «Изд-во АСТ», 1999. – 776 с.).
 15. Тоффлер Е. Шок будущего / Е. Тоффлер. – М. : АТС, 2001. – 557 с.
 16. Хелд Д. Глобальные трансформации : Политика, экономика, культура / Дэвид Хелд и др.; [пер. с англ. В. Сапова и др.]. – Oxford, 1999. – М. : Праксис, 2004. – XXIV, 576 с.
 17. Шайгородський Ю. Поняття «трансформація» як інструмент аналізу соціальних змін / Ю. Шайгородський / Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікація : [укр. наук. журн.]. – 2010. – № 4. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/323>.
 18. Юрьев А. И. Современная проблема психологи : неисследованные эквиваленты объективной реальности // Вестник СПб. Гос. ун-та. – Сер. 6. Вып.1. – С. 95–107.